

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/114/95-99>

Aygün Xudiyeva

Naxçıvan Dövlət Universiteti

<https://orcid.org/0009-0008-5003-0933>

kurdovaygun@gmail.com

Ədalətli bir cəmiyyət üçün sosial xidmət strategiyaları

Xülasə

Cəmiyyətlərin inkişaf səviyyəsi təkcə iqtisadi artımla ölçülə bilməz. Cəmiyyətin rifah səviyyəsi sosial resursların necə bölüşdürülməsi ilə sıx bağlıdır. Resurslar cəmiyyətdə necə bölüşdürülür? Sual sosial ədalət anlayışı ilə sıx bağlıdır. Sosial ədalət və sosial rifah dövlətlərin təminatıdır. Cəmiyyətin tərəqqisi cəmiyyətdə yaşayan bütün insanlardan asılıdır. İnsanların resurslara və xidmətlərə çıxış imkanları bərabərliklə mümkündür. İnsan hüquqları onu diskursdan praktikaya aparan prosesdir. Sosial iş peşəsinin ən mühüm aləti, sosial ədalətdir. Bu araşdırma insan hüquqları və sosial ədalətə əsaslanan sosial iş təcrübələrinin əhəmiyyəti baxımından nəzərə alınacaqdır.

Açar sözlər: *bərabərlik, sosial ədalət, sosial xidmət tətbiqləri*

Aygun Khudiyeva

Nakhchivan State University

<https://orcid.org/0009-0008-5003-0933>

kurdovaygun@gmail.com

Social Service Strategies for a Fair Society

Abstract

The level of development of societies can not be measured only by economic growth. The level of prosperity of a society is closely related to how social resources are distributed. The question of how resources are distributed in society is closely related to the concept of social justice. Social justice, social welfare is the safety of states. The progress of a society is possible if all people living in a society have equal opportunity to access resources and services. Human rights is a process that takes it from discourse to practice. Social justice is the most important instrument of social work profession. This study will focus on the importance of human rights and social justice based social work practices.

Keywords: *equality, social justice, social work practis*

Giriş

İnsan hüquqları peşəsi olaraq sosial xidmət, cəmiyyətdə xüsusi ehtiyacları olan qruplardakı müraciətçilərin qarşılaşdıqları çətinliklərin öhdəsindən gəlmələrinə kömək edən, müraciətçilərin qarşılanmamış ehtiyaclarını cəmiyyətin resurslarını istifadə edərək hər bir insana insan ləyaqətinə uyğun bir həyat standartına çatdırmağı məqsəd qoyan peşə disiplinidir (Sheafor, Horejsi, 2012). Bir çox disiplin cəmiyyətdəki problemləri izah etməyə və öz sahələrində kömək etməyə çalışır. Sosial xidmət də insanlara yardım edən bir peşədir, lakin onu digər peşələrdən ayıran xüsusiyyət, müraciətçisini dəyişimin obyektindən subyektinə çevirmək və onu yalnız insan olduğu üçün sahib olduğu hüquqlara çatdırmağı hədəfləyən hüquq əsaslı perspektivi ön plana çıxarmaqdır. Sosiologiya, psixologiya kimi bir çox disiplin cəmiyyətdəki funksionallıq problemlərini, uyumsuzluğa səbəb olan amilləri izah etmək üçün nəzəriyyələr inkişaf etdirir. Lakin sosial xidmət, cəmiyyətdəki ədalətsizliyin səbəbini anlamaqdan daha irəli gedərək, müraciətçinin sahib olduğu hüquqlardan istifadə etməsi üçün onun adından müdafiəçilik edir. Bu səbəbdən sosial xidmət cəmiyyətdə ədalətin təmin edilməsində bir zamanətdir. Sosial xidmət, özünəməxsus bilik, bacarıq

və dəyərlər əsasında müraciətçilərin problemlərini həll etmək və insan inkişafı qabiliyyətlərini artırmaq məqsədi güdür (Serpen, Duyan, Aldoğan, 2014).

Tədqiqat

Cəmiyyət, hər biri bir-birindən fərqli xüsusiyyətlərə və ehtiyaclara sahib fərdlərdən ibarətdir. Məqsədləri və ehtiyacları bir-birindən asılı olmayan qruplar üçün tam bərabərlikdən danışmaq mümkün deyil. Buna görə də, bərabərlik anlayışından əvvəl "bərabərsizlik" anlayışının fərqi anlamaq önəmlidir. Eyni olmama vəziyyəti müxtəlif sosial təbəqələrin və ya şəxslərin yaşam şəraitləri arasındakı fərqi ifadə edir. Bu fərq, insanların əsas hüquqlara çatmasında dezavantaj yaradırsa, bu vəziyyət, bərabərsizliyin kənarında bir hüquq pozuntusudur. Qısacası, sosial təbəqələr arasındakı resurslara/fürsətlərə çatmaqda bərabərsizlik, bərabərsiz bir cəmiyyət yaradaraq sosial tarazlığı poza bilər. Bütün fərdlər eyni universal insan hüquqlarına sahib olsa da, hüquqlara çatmaq və onları istifadə etmək gücü arasında bir fərq yaranır, yəni cəmiyyətin resurslarına çatmaqda eyni fürsətə sahib olmamaq vəziyyəti "firsət bərabərsizliyi" adlanır (Özdemir, 2007). Cəmiyyətdəki bütün fərdlər eyni həyat şəraitinə sahib ola bilməz, buna görə də cəmiyyətdəki bərabərsizlik hər zaman mövcud olacaqdır. Ancaq bu bərabərsizlik nə vaxt ki, fərdlərin həyat şəraitinə müdaxilə edici olur, sahib olduğu fərqlilikdən dolayı sosial bir ayrımına səbəb olur və bu fərqlilik fərdlərin ən əsas hüquqlarına zərər verirsə, burada insan hüquqları pozuntusu baş verir. Sosial islahatçılar bərabərlikçi iddiaları, cəmiyyətin içində müxtəlif qruplara bərabər dəyər verilərək davranılmasını müdafiə edirlər. Halbuki cəmiyyətdəki bütün fərdlər hüquqlara çatmaqda bərabər mövqedə deyillər (Healy, 2009). Cinsiyyət, etnik fərqlilik, əlillik kimi səbəblərdən daha az maaşla işləmək məcburiyyətində qalan insanlara bərabər başlanğıc verməkdən çox, müsbət ayrıcalıq vermək, həqiqi mənada sosial ədalətin təmin olunmasına daha çox töhfə verəcəkdir. Firsət bərabərliyinə əlavə olaraq, nəticə bərabərliyi də mövcuddur. Bir çox siyasət istehsalçısı, "nəticə bərabərliyi" ilə "firsət bərabərliyi" arasında fərq qoyur. Nəticə bərabərliyinin hədəf aldığı siyasətlər, insanları bərabər dəyərdə mövqelərə yerləşdirməyi hədəfləyərkən, firsət bərabərliyi ilə liberal düşüncə qarşısında bir maneə olaraq görülür. Hər iki bərabərlikdə də hədəf, fərdlərə bərabərsiz bir cəmiyyət içində bərabər başlanğıc nöqtələri verməkdir. Qlobal kapitalizmin rifah dövlətləri cəmiyyətlərində getdikcə daha çox hökmranlıq etməsi ilə, praktik bir siyasət hədəfi olaraq nəticə bərabərliyi getdikcə geriləyərkən, bərabərlikçi yanaşmanın əsas praktiki tətbiqi bərabər fürsətlər sahəsində ortaya çıxır. Bu anlayış təhsil, cinsiyyət, əlillik, etniklik kimi sahələrdə qəbul edilmiş sosial ayrılmalarla birbaşa əlaqəlidir (Acar, Negiz, Akman, 2013).

Hüquq hüquqi bir anlayış olmaqla yanaşı, eyni zamanda məsuliyyətdir. Doğuşdan sahib olduğumuz bəzi hüquqların yanında, bəzi öhdəliklər qarşılığında əldə edilən hüquqlar da vardır. Marshall'a görə sosial hüquqlar, fərdin sinif vəziyyətindən asılı olmayaraq, bərabər vətəndaşlıq statusu əsasında müəyyən edilən hüquqlar kimi qəbul edilir. Ancaq bu bərabərlik, cəmiyyətdə mövcud olan bütün fərdlər, xüsusən xüsusi ehtiyacı olan qruplar üçün bir fürsət yaratmır. Bərabər hüquqlardan daha irəli gedərək, xüsusi qruplar üçün sosial dəstək mexanizmləri inkişaf etdirilməli və fürsət bərabərliyi təmin edilməlidir (Buğra, Keyder, 2015).

Sosial xidmət tətbiqləri, cəmiyyətdəki resursları işə salaraq müraciətçilərin sahib olduqları hüquqlara çatmalarına və bu hüquqları istifadə etmələri üçün resurslarla müraciətçiləri bir araya gətirən sisteməlik tətbiqlər toplusudur. Sağlamlıq və təhsil xidmətlərinə çatmama, ayrı-seçkilik, şiddət, qarşılanmamış əsas ehtiyaclar mikro, mezzo və makro səviyyədəki sosial xidmət tətbiqləri ilə hüquqların yalnız bir bəyanat deyil, həyata keçirilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Qarşılanmamış hər bir ehtiyac, əslində bir hüququn pozulmasına səbəb olur. Ailə yoxsulluğu səbəbindən təhsilə davam edə bilməyən və işləmək məcburiyyətində qalan bir uşağın təhsil hüququnun pozulmasının arxasında, ailə üzvlərinin işləmək hüququna çatmaması və ya insan həyat səviyyəsinə uyğun gəlməyəcək qədər aşağı bir maaşla işləməsi ola bilər. Bu vəziyyət, kifayət qədər və balanslı qidalanma hüququ, işləmək hüququ və təhsil alma hüququ kimi bir neçə hüquq pozulmasını bir arada daşıyan bir proses ola bilər. Sosial xidmət, ehtiyacı olan hər insanın hüququ olduğunu müdafiə edən hüquq əsaslı tətbiqləri və hüquqları bir-birindən ayrılmaz bir bütöv olaraq nəzərdən keçirməyi, sosial ədalət hədəfini gerçəkləşdirmək məqsədini güdür (Lundy, 2004).

Sosial xidmətin nəticə olaraq hədəfi olan sosial ədaləti reallaşdırmaq istəyində olan sosial xidmət təbiiqçiləri, sosial rifahın istehsal və bölüşdürülməsi mexanizmlərində iştirak edərkən, sosial ədalətin işləməsinə zərər verəcək sosial siyasət və təbiiqlərə qarşı müxalif, tənqidi bir mövqe nümayiş etdirməlidirlər (Tuncay, Erbay, 2006). İnsan hüquqları baxımından, sosial xidmət, qanunlarla təmin edilən hüquqların heç bir ayırım olmadan bütün insanların bu hüquqlardan istifadə etmələri gərəkdiyini müdafiə edir. Hüquq əsaslı yanaşma, cəmiyyətin təminatıdır və cəmiyyətdə mövcud olan bərabərsizlikləri və ədalətsizlikləri, hüquqların gözərdi edilməsini aradan qaldırır. Sosial xidmət, uşaq, əlil, qadın, miqrant, yaşlı hüquqları kimi bütün hüquqların istifadəsini, qorunmasını və inkişafını hədəfləyir. İnsan hüquqları, bütün hüquqları və insanları əhatə edən bir üst anlayışdır. Healy'ə görə, insan hüquqları, sadəcə insan olduğumuz üçün sahib olduğumuz hüquqlar olaraq tərif olunmuşdur. Bu səbəbdən, insan hüquqları universaldır. Yaş, cinsiyyət, etnik mənsubiyyət, dini inanclar kimi meyarlardan asılı olmayaraq, hər bir insanın insan ləyaqətinə və onuruna uyğun bir həyat sürə bilməsi fəlsəfəsini daşıyır. Bu hüquqların qorunması və inkişaf etdirilməsi prosesində isə sosial xidmət əsas rol oynayır.

İnsan hüquqları sahəsində çalışan sosial iş mütəxəssisi, müraciətçilərinin hüquqlarını pozulduğunu fərq etdikdə, bu hüquqları müdafiə etmək və onları qorumaq üçün güclü bir müdafiəçi olmalıdır (Barker, 1999).

Sosial xidmətin əsas məqsədi insanların sosial rifahını artırmaq və bütün insanlar üçün ortaq bir rifah sistemində birləşdirməkdir. Cəmiyyətdə dezavantajlı vəziyyətdə olan müraciətçilərin hüquqlarından faydalanmasını təmin etmək üçün bu struktur yalnız sosial dövlət çərçivəsində var ola bilər. Buna görə də, bu tədqiqatda Rawls-ın sosial ədalət düşüncəsi əsas götürüləcəkdir. Sosial ədalət sahəsində əhəmiyyətli tədqiqatlar aparmış John Rawls-a görə, ədalət cəmiyyətin əsasını təşkil edir. Aristotələ görə isə, ədalət fərdlərə orantılı davranış kimi qiymətləndirilir (Craig, 2002).

Rifah dövlətlərində sosial ədalətin təmin olunmasında aşağıdakı meyarlar nəzərə alınır: Yoxsulluğun qarşısının alınması, Təhsildə fürsət bərabərliyinin təmin olunması, Əmək bazarına qatılma, Sosial təhlükəsizlik və sosial yardımların təşkil edilməsi, Rifah və gəlirin yenidən paylanması, Resursların ədalətli bölüşdürülməsi, Ədalətli vergi sistemi.

Sosial xidmət sahəsi də cəmiyyətin dezavantajlı qruplarını hədəf olaraq fərdlərin rifahını artırmağı məqsəd qoyur. Buna görə də sosial xidmət bir sosial hüquqdur. Sosial hüquq, vətəndaşlara dövlətə qarşı yönəldə biləcəkləri tələb hüququ verir. Bu tələb hüququ sahibinin sosial risklər nəticəsində qarşılaşdığı ziyanı aradan qaldırmaq sosial dövlətin vəzifəsidir. İkinci nəsil hüquqlar, iqtisadi, mədəni və sosial hüquqlardır. Bu hüquqlar dövlət tərəfindən qorunmaqla yanaşı, bu hüquqların bütün cəmiyyətə çatdırılması üçün sosial xidmətlərin təşkil edilməsindən də dövlət məsuldur. Sosial hüquqlar, dövlət təşkilatına bir məsuliyyət yükü qoyduğuna görə, pozitiv hüquqlar olaraq qiymətləndirilir (Ethics).

Sosial ədalət, təbiəti etibarilə sosial hüquqları yaradır və iqtisadi və sosial baxımdan zəif olanın qorunmasını nəzərdə tutur. Sosial ədalət anlayışının məqsədi, bir cəmiyyətdə insan onuruna uyğun minimum həyat səviyyəsinin təmin edilməsi bərabərliyi. Dövlətin yaratdığı siyasətlər və dövlət qurumları vasitəsilə cəmiyyətdə istehsal olunan mal və xidmətlərin paylaşılmasına müdaxilə etməsi və vətəndaşlarına minimum rifah səviyyəsini təmin etməsi lazım olduğu düşünülür. Sosial rifah dövlətinin məqsədi isə əsasən insan onurunun qorunmasıdır və bunu sosial təhlükəsizlik kimi müxtəlif vasitələrlə həyata keçirməyə çalışır (Türk Dil Kurumu).

Nəticə

Sosial dövlət üçün əhəmiyyətli olan, bölüşdürmədə ədalətin təmin olunması, geniş kütlələrin yaşam səviyyəsinin yüksəldilməsi və beləliklə, insan onurunun qorunmasıdır. Cəmiyyətdəki yoxsul və ehtiyacı olan insanlara dövlət tərəfindən yardım edilməsi, onlara insan onuruna layiq minimum bir həyat səviyyəsinin təmin edilməsi, yəni sosial dövlət prinsipinin həyata keçirilməsi vacibdir. Sosial ədalət fikrinin əsasında balanslı bir gəlir bölgüsü ilə yanaşı, cəmiyyətin resurslarına və

imkanlarına bərabər çıxış təmin edilməsi ideyası durur. Sosial ədalətin təmin edilməsində sosial xidmətin əhəmiyyətli rolu vardır. Çünki insan hüquqları və sosial ədalətin təmin edilməsi sosial xidmət disiplininin əsas dəyərini təşkil edir. Sosial xidmət disiplinini, sosial resurslar və xidmətlərin ədalətli şəkildə təqdim edilməsində dövlətin təqdim etdiyi xidmət və siyasətlərin həyata keçirilməsində iştirak edən peşələrdən biridir. Bu şəkildə sosial xidmət ən əsas insan ehtiyacıdır və insan hüquqları, sosial ədaləti təmin etmədə sosial rifah anlayışını vasitə olaraq istifadə edir. Hüquq və azadlıqlar qanunlarla təmin edilmiş olsa da, cəmiyyətdə dezavantajlı qrupların bu xidmətlərdən faydalanması yalnız sosial xidmət müdaxilələri ilə mümkündür. Sosial xidmət mütəxəssisi müraciətçisinə təmin etməli olduğu hər bir ehtiyacı sosial bir hüquq olaraq nəzərə alır. Bir uşağın ailəsi və özünün dolanışığını təmin etmək üçün işləyir olması onu həm sağlam bir mühitdə böyümək hüququndan məhrum edir, həm də ikinci nəsil hüquqları arasında yer alan təhsil hüququnu pozur. Sosial xidmət, uşağın sağlam bir mühitdə böyüməsi və inkişafı üçün lazım olan tənzimləyici tədbirləri almaqla yanaşı, təhsil xidmətlərindən faydalanmasını təmin etmək üçün cəmiyyətin resurslarını hərəkətə keçirməlidir. Bir hüququn pozulması başqa bir hüququn pozulmasına səbəb ola biləcəyinə görə, insan hüquqları bütövlükdə nəzərdən keçirilməlidir. İnsan Hüquqları Ümumdünya Bəyannaməsində də qeyd edildiyi kimi, insan hüquqları ümumi bir bütündür, bölünə bilməz. Bütün insanlar üçün irq, dil, din, məzhəb ayrımı edilmədən, hər kəsin insan ləyaqətinə uyğun bir həyat yaşama haqqı olduğu müqavilədə açıq şəkildə vurğulanmışdır. İnsan hüquqları düşüncəsi bütün mədəniyyətlərdən, millətlərdən və dövlətlərdən yuxarı olan bütün ölkələr üçün əldə edilməli olan ideal bir nizam anlayışını ifadə edir. Bu hüquqların istifadə olunmasında və hüquq pozuntularının qarşısının alınmasında sosial xidmət peşəsi məsuliyyət daşıyır. Nəticə etibarilə, sosial xidmət disiplinini insan hüquqları pozuntuları və sosial ədalətsizliklə mübarizə aparmağı tələb edir. İnsan hüquqları və sosial ədalətin təmin edilməsi yalnız effektiv sosial xidmət mexanizmlərinin mövcudluğu ilə mümkündür. Sosial ədalətin təmin edilməsi üçün sosial dövlət və sosial rifah siyasətləri və anlayışı sosial xidmət mütəxəssislərinin əsas istinad nöqtəsi olmalıdır. Sosial xidmət sosial ədaləti həyata keçirərkən üç fərqli yanaşmadan istifadə edir: Gücləndirmə yanaşması, azad edici yanaşma, təzyiqə qarşı tətbiq olunan yanaşmadır. Bu yanaşmalar müraciətçilərin yaşadığı problemlərin daha geniş cəmiyyət strukturundakı bərabərsizliklərdən qaynaqlandığına diqqət yetirərək, cəmiyyətdə dezavantajlı vəziyyətdə olan, təzyiq altında olan müraciətçilərin gücləndirilməsini hədəfləyir. Sosial ədalətin təmin edilməsi və qorunması üçün təzyiqə qarşı tətbiq olunan yanaşma anlayışında sosial xidmət, hüquq pozuntularına uğramış müraciətçilərinə hüquqlarını istifadə edə bilmələri üçün hüquq müdafiəsi edərək, özünü çox zaman dövlətin içində və bəzən qarşısında da yerləşdirməlidir. Çünki dövlət sosial hüquqları fərdlərə təmin etməklə məsul olsa da, bazar ilə cəmiyyət arasında qaldığı zamanlarda cəmiyyətin adından müdafiə etməli olan peşə işçiləri sosial xidmət mütəxəssisləridir. Sosial xidmət, gücsüz vəziyyətdə olan fərdlərə və qruplara öz həyatları üzərində nəzarət sahibi olmaları üçün onları məlumatlandıraraq və səlahiyyət verərək hüquqlarını müdafiə edən və tələb edən qruplar halına gətirərək sosial ədaləti təmin etməyi hədəfləyir. Nəticə olaraq, sosial xidmət insan ləyaqətini və dəyərini ucaldmaq və sosial ədaləti təmin etmək məqsədi güdən bir disiplin olaraq fəaliyyət göstərir. Bu mənada, sosial ədaləti təmin etmək üçün sosial xidmət bir zərurətdir.

Ədəbiyyat

1. Acar, H., Negiz, N., Akman, E. (2013). *Sosial siyasət və Dövlət İdarəetmə Komponentləri ilə Sosial İşin Əsasları və Tətbiq Sahələri*. Ankara: Maya Akademiyası
2. Buğra, A., Keyder, Ç. (2015). *Sosial Siyasət Məqalələri*. İstanbul: Əlaqə
3. Barker, R.L. (1999). *The Social Work Dictionary (4th ed.)*. Washington DC: NASW Press
4. Craig, G. (2002). Yoxsulluq, Sosial İş və Sosial Ədalət. *British Journal of Social Work*, 32: 669-682.

5. Healy, M.L. (2009). *Sosial İşin Tarixini Tədqiq etmək "İnsan Hüquqları Peşəsi"*. Beynəlxalq Sosial İş. 51(6):735-748.
6. Lundy, C. (2004). *Sosial iş və sosial ədalət.[Elektron Versiya]*. Böyük Britaniya. Broadview Press
7. Özdemir, S. (2007). *Qloballaşma prosesində rifah dövləti* [Elektron Nəşr]. İstanbul: İnteqrasiya edilmiş
8. Sheafor, B., Horejsi, C. (2012). *Sosial iş təcrübəsi*. Ankara: Nika nəşriyyatı.
9. Serpen, A.S., Duyan, V., Aldoğan, E. (2014). *Sosial Ədalət Vəkillik Şkalasının Etibarlılıq və Etibarlılıq Tədqiqi*. Cəmiyyət və Sosial Xidmət. 25, 21-34
10. Tuncay, T. və Erbay, E. (2006). *Sosial işin əsasları Onun məqsədi: Sosial Ədalət*. Cəmiyyət və Sosial Xidmət. 17(1). 53-69
11. Ethics. (n.d.). *Code of ethics of the National Association of Social Workers*. National Association of Social Workers.
<https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English>
12. Türk Dil Kurumu. (n.d.). *Sosial ədalət*. Cari türkçə lüğət.
https://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=sosyal%20adalet

Daxil oldu: 09.12.2024

Qəbul edildi: 14.03.2025